

РОЗДІЛ 4. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Андрущенко
Тетяна Вікторівна

Регіональна ідентичність: зміст, типи та особливості формування

УДК 316.334
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-4-93-97>

Андрущенко Тетяна Вікторівна
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичної психології
та соціально-правових технологій
Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна

У статті досліджено зміст феномену «регіональна ідентичність». Визначено регіональну ідентичність як особливу форму колективної ідентичності та досліджено її особливості, структурні компоненти. Регіональна ідентичність постає як динамічна структура, яка проявляється у процесі формування повсякденних практик. Динамізм регіональної ідентичності викликаний у тому числі об'єктивними умовами.

Зосереджено увагу на проблемі співвідношення різних рівнів територіальної ідентичності: макрорегіональної, національної, етнічної, регіональної та локальної – що є однією з найскладніших наукових проблем. Зазначено, що в регіональній ідентичності поєднуються аспекти власне простору і внутрішньої енергетики, «сили» ідентичності. Вирізняють структурні компоненти регіональної ідентичності: когнітивний (громадяни повинні бути інформовані про існування свого регіону і його географічних меж); афірмативний (виступає формою інтерпретації когнітивного елемента і включає набір емоцій щодо свого регіону); інструментальний (коли регіон використовується як база для соціальної та політичної мобілізації населення та колективної діяльності).

Зазначено, що в різних типах регіонів механізм формування регіональної ідентичності має ряд характерних ознак. Особливо це стосується прикордонних територій: будучи периферією країни, вони стають центром регіону, життя якого диктується певними правилами.

Закцентовано увагу на взаєминах регіонів і держави та вказано, що в незалежності від вибору моделі взаємин держава повинна мінімізувати символічну і правову нерівність різних спільнот, забезпечуючи тим самим розвиток суспільства, в якому спільне життя етносів і носіїв різних політичних поглядів веде до «єднання» людей на основі вільної конкуренції ідентичностей.

Ключові слова: регіон, національна ідентичність, регіональна ідентичність, регіоналізм, політичний процес.

Вступ. Регіональну ідентичність можливо традиційно віднести до одного з рівнів територіальної ідентичності. Національна ідентичність у побутовому уявленні зазвичай асоціюється з етнічною ідентичністю. Але слід зауважити, що наукова категорія «національна ідентичність» лише на перший погляд існує в іншій площині з поняттям «регіональна ідентичність», і її доцільніше буде ототожнювати не з етнічною, а з державною ідентичністю.

Із появою в європейській науці XIX ст. концепції «нація – держава» наразі стала вже класичною політико-географічна тріада «держава – нація – територія», що не тільки пов'язала національну і політичну ідентичності, але і поставила національну ідентичність на «верхній щабель» в ієрархії територіальних ідентичностей.

Незважаючи на те, що дослідження ідентичності є традиційною темою в гуманітарних науках, вивчення проблем, безпосередньо пов'язаних із явищами регіонального і кроссрешіонального рівнів, недостатньо вивчено. Це можливо пояснити відсутністю теоретико-методологічної концептуалізації поняття «регіональна ідентичність», а також міждисциплінарними бар'єрами в її вивченні.

Насправді, як показує світовий досвід, актуальність «регіонального фактору» не знижується,

а лише варіюється згідно з політичною ситуацією. В умовах глобалізації та глокалізації спостерігаються, з одного боку, певні ситуативні кризи ідентичності, з іншого – активація регіонального потенціалу та регіональної ідентичності. Усвідомлення механізмів розвитку регіональної ідентичності та сценаріїв її дрейфу необхідно для попередження негативної ідентичності і розвитку ресурсів багатокультурності.

Метою статті є визначення регіональної ідентичності як особливої форми колективної ідентичності та вирізнення її особливостей, структурних компонентів.

Основними завданнями дослідження є:

- визначення сутності регіональної ідентичності;
- вирізнення основних компонентів у структурі регіональної ідентичності;
- встановлення взаємозв'язку між структурними елементами.

Методологічною основою дослідження виступають структурно-функціональний і когнітивний підходи, що дозволяють розглянути особливості регіональної ідентичності на рівні структури, механізму формування, функцій і значення в системі регіональних взаємодій. У роботі

використовуються також принципи системного, компаративного аналізу.

Результати. Регіональна і локальна ідентифікації служать одним із визначальних і стабілізуючих (хоча і важко виокремлюваних) чинників формування культурно-історичної і соціально-територіальної спільності. Із точки зору Шарля Ріка, «фактор регіональної ідентичності є «націоналітарним» твердженням регіонального колективу, «голосом «регіональної групи» [3, с. 212]. Регіональну ідентичність, як видається, можна вважати варіантом етнічної або, точніше, субетнічної ідентичності. Значимість регіональної ідентичності має принаймні два політичних наслідки. По-перше, це ускладнює здійснення стратегії етнополітичної мобілізації суспільства. По-друге, це робить регіональну ідентичність значущим політичним ресурсом, що може, у свою чергу, поставити під загрозу єдність країни.

Збереження і стійкість регіональної ідентичності можливо пояснити за допомогою концепції «внутрішнього колоніалізму» М. Хечтера. Останній розуміє його як «існування, притаманне тій чи іншій культурі, ієрархії поділу праці, яка сприяє формуванню реактивних груп» [5, с. 185], тому «внутрішній колоніалізм» представляє собою форму експлуатації Центром своєї периферії.

Регіональну ідентичність можна визначити як форму колективної ідентичності, за якої її носій виявляється здатним до просторово-часової ідентифікації, ціннісного, емоційного, регулятивного самовіднесення із зовнішнім світом.

Регіональна ідентичність постає як динамічна структура, яка проявляється у процесі формування «репертуару» повсякденних практик [8, с. 165]. Рухливість регіональної ідентичності викликана в тому числі об'єктивними умовами, триваючими змінами у фізичному просторі (переміщенням кордонів, зміною ландшафту, зміною архітектурних споруд, інституційних форм і т.п.). Зі змінами фізичного простору змінюються і ціннісні уявлення, символи, життєвий уклад і соціальні відносини індивідів. Регіональна ідентичність може посилюватися (мати статус «артикульована регіональної ідентичності») і послаблюватися («зникаюча регіональна ідентичність») в результаті зміни саме ціннісної компоненти.

Територіальна спільність, до якої людина відчуває причетність, завжди буде обмежена конкретним місцем розвитку (місто, область, село або ж досить широкий простір – країна, регіон, материк). Проблема співвідношення різних рівнів територіальної ідентичності – макрорегіональної, національної, етнічної, регіональної та локальної – є однією з найскладніших міждисциплінарних проблем. Зазвичай людина відчуває себе жителем одночасно і своєї країни, і одного з її регіонів, і конкретного населеного пункту. При цьому ці різні рівні територіальної ідентичності відіграють різну

роль – підпорядкування або панування. Деякі ідентичності можуть бути «сплячими» і активізуються лише за певних обставин, наприклад, у разі виникнення загрози даній групі. Якщо ж регіональна ідентичність виходить на перший план і превалює над національною, виникає небезпека розпаду держави.

У регіональній ідентичності поєднуються аспекти власне простору і внутрішньої енергетики, «сили» ідентичності, де доречний термін «місцевий патріотизм». У цьому випадку регіональна ідентичність пов'язана із загальними цінностями (наприклад, регіональна гордість) з акцентом на динаміці впливу культури на формування регіональної ідентичності та політичні дії і установками у відношенні до свого місця проживання: якість життя, інфраструктура, освіта, охорона здоров'я, робота, участь в суспільно-політичній і культурній діяльності і т. д.

Значимість соціально-просторової (територіальної) ідентифікації в регіональному аспекті визначається і тим, що в силу незрівнянно розширених можливостей (в тому числі за рахунок науково-технічного прогресу та інших факторів) середовище життєдіяльності соціально-територіальних спільнот стає не просто певною умовою їх колективного життя, що вимагає лише більш-менш адекватної адаптації, а предметом соціального проектування, використання всього сукупного потенціалу території для підвищення рівня і якості всього життя [2, с. 8]. Отже, регіональна ідентичність пов'язана і з різними регіональними історіями успіху (уявленнями про майбутнє регіону). Це можуть бути історії про економічне відродження регіону, про створення комфортних умов для життя і роботи в регіоні. Формування ідентичності стає пріоритетом регіональної політики і соціально-економічного розвитку, головними цілями яких є підвищення капіталізації регіону і залучення інвестицій у регіон (реалізація культурних, соціальних, спортивних проектів).

У структурі регіональної ідентичності людини можна виділити такі рівні тотожності: «зовнішній», «внутрішній» і «абсолютний». «Зовнішня» регіональна ідентичність – як усвідомлення людиною своєї приналежності до територіальної соціальної спільності (індивідуальний рівень), так і усвідомлення групою своєї цілісності і тотожності (колективний рівень). «Внутрішня» регіональна ідентичність має на увазі наявність у «самості» людини її співвідношення з *genius loci* регіону та інтелектуальна, з духовними, емоційними явищами і їх матеріальним середовищем. Якщо два перших рівня фіксуються досить чітко, то третій вимагає прояснення. Співвіднесеність і тотожність з абсолютом і сферою трансцендентного проявляється у структурі регіональної ідентичності людини у формі ментальних конструкцій про «золотий вік»

регіону – якогось ідеального етапу розвитку території, коли особистість реалізує максимум своїх здібностей та інтересів, на високому рівні знаходяться матеріальні і духовні цінності. «Золотий вік» регіону може бути в минулому, рідше – в сьогоденні, частіше – в майбутньому. Зазвичай ми маємо справу із двома проявами регіональної ідентичності людини: «зовнішньою» і «внутрішньою». Регіональна ідентичність, таким чином, виступає як «процес інтерпретації регіональної унікальності (відмінності), через яку цілий регіон стає інституціалізованим у певному співтоваристві» і у свідомості людини.

Розглядаючи структуру регіональної ідентичності, доцільно звернутися до праць П. Франкенберга і Й. Шубауера, які показують, що регіональна ідентичність включає наступні елементи. Перший елемент – когнітивний; мова йде про те, що громадяни повинні бути інформовані про існування свого регіону і його географічних меж. Це, у свою чергу, вимагає певних знань про свій регіон і про сусідні регіони з тим, щоб «свій» регіон можна було легше відмежувати від «чужих». Населення регіону має знати про деякі його характеристики, будь це фізико-географічні особливості, особлива історія або економічний профіль.

Другий елемент регіональної ідентичності – афірмативний – виступає формою інтерпретації когнітивного елемента і включає набір емоцій щодо свого регіону, а також те, якою мірою регіон забезпечує рамки для спільних емоцій і почуття солідарності.

Емоційний компонент регіональної ідентичності в зарубіжних дослідженнях есплікується допомогою концепції «почуття місця» (Д. Мессі) і феноменології сприйняття, яка описує відносини між світом людини і його тілом (М. Мерло-Понті). Феноменологічний підхід виступає тут теоретичною основою для опису емоційної прихильності людини до певного місця і виявляється пов'язаним із концепцією «життєвого світу» (Гуссерль). За словами Осборна, «почуття місця» також вкорінене в персональній ідентичності, як і усвідомлення своєї приналежності до нього [7]. А. Лефевр виділяє особливий зріз простору, *lived space*, який «скоріше відчують, ніж мислять». Даний простір позначається також як «*spiritual space*» або «*genius loci*», що складається у сфері індивідуального несвідомого [9, с. 9]. На цьому рівні формуються просторові прихильності, що роблять наше життя більш стійким і ціннісно значущим: батьківщина, рідна домівка, своя кімната, улюблений сквер і т.д. Емоційна прихильність до певних місць лежить, зокрема, в підставі створення особливих «вернакулярних районів» у регіональному просторі – освоєних місць і пов'язаних із ними повсякденних практик. У плані зовнішньої репрезентації подібний рівень регіональної ідентичності втілю-

ється і описується скоріше засобами мистецтва, ніж науки. Л. Манц зазначає, що в дослідженнях *place attachment* емоційна прив'язаність до місця зазвичай характеризується як така, що викликає позитивні емоції, оскільки вона архетипово пов'язана з метафорою «дому», що вбирає в себе почуття радості, захищеності, безпеки, комфорту. Однак, на думку автора, емоційні реакції на місце проживання амбівалентні і включають у себе, в тому числі, і негативні почуття, хворобливі, травматичні спогади (феномен «топофобії»). Таким чином, будучи гнучкою адаптивною властивістю, регіональна ідентичність у своєму ситуативному дрейфі може приймати як позитивні, так і негативні відтінки. Крім того, необхідно враховувати і можливий емоційний зв'язок людини з географічно відокремленими один від одного місцями, не пов'язаними з її постійним місцем проживанням [6, с. 49–50].

Афірмативний і когнітивний елементи ідентичності пов'язані із третім елементом – інструментальним, коли регіон використовується як база для соціальної та політичної мобілізації населення та колективної діяльності. Інструментальний елемент можна вважати вищим елементом у тому сенсі, що він розвивається на основі перших двох – когнітивного й афірмативного. Інструментальний елемент ідентичності проявляється в особливій політичній культурі населення (насамперед в електоральній культурі), але ще більше – в оформленні регіональних партій і рухів.

Слід зазначити, що регіональна ідентичність встановлюється як результат двох процесів: об'єднання і розрізнення. Щоб ідентифікувати регіональну спільність, необхідно її для себе «визначити» (хоча б на емоційному рівні) і одночасно відокремити від інших спільнот. Тому справжнє значення регіональної ідентичності пов'язано з усіма подібностями, відмінностями, об'єднаннями і протиставленнями суспільного життя. При цьому слід проводити розмежування механізмів позитивної регіональної ідентифікації (особистісного самоотождентення, що має позитивний оцінний фон) і негативної регіональної ідентифікації (неприйняття, негативного ставлення до своєї регіональної приналежності). Результатом негативної самоідентифікації, як правило, є негативна ідентичність, яка передбачає негативну оцінку суб'єктом своєї соціально-територіальної позиції.

Розглядаючи процес формування регіональної ідентичності, слід зазначити, що в різних типах регіонів механізм формування регіональної ідентичності має ряд характерних ознак. Особливо це стосується прикордонних територій: будучи периферією країни, вони стають центром регіону, життя якого диктується певними правилами. Таким чином, прикордонні – це не два прилеглих регіону по різні боки кордону, а єдиний соціальний

простір. Прикордонні регіони включають у себе дві площини співпраці – міждержавну і міжрегіональну. Для успішного функціонування транскордонного регіону необхідна зацікавленість субрегіонів, наявність у них відповідних повноважень для організації транскордонних контактів, тобто субрегіон повинен бути повноцінним актором міжнародних відносин. Регіональна ідентифікація у прикордонних районах – елемент громадської або особистісного свідомості, в якому відбивається свідомість територіальної спільності своїх інтересів як у відносинах з іншими спільнотами своєї нації, так і у відношенні до територіальних спільнот сусідньої держави. Стартовою точкою для побудови регіону є економіка, оскільки регіон, у першу чергу, створюється як поле для економічного співробітництва. Будучи спочатку політичним проектом, транскордонний регіон поступово «обростає» політичними і економічними зв'язками і стає «природним» регіоном.

Із цим твердженням неможливо не погодитися, однак регіональна інтеграція прискориться, якщо в якості регіонотворчих будуть присутні такі фактори, як:

- політичні вигоди, одержувані від взаємного співробітництва;
- необхідність об'єднання для досягнення поставлених завдань;
- ідентичність, наявність властивих тільки цій групі особливостей культури (матеріальної і духовної);
- загальна історія або її ключові моменти;
- географічні особливості, на основі яких відбувається об'єднання територіальних суб'єктів в регіон.

Це можливо тільки в тому випадку, якщо регіони «споріднені» один із одним, мають загальні ідентифікаційні параметри.

Важливо зацентувати увагу на взаєминах регіонів і держави. Так, на думку В.О. Зуєвої, у цих взаєминах можна виділити чотири типи таких можливих взаємин:

- держава, володіючи засобами примусу, є потенційною погрозою для окремих територій чи етнічних меншостей;
- самі регіональні утворення виступають як творці демократичної держави, фактори, що її легітимізують;
- регіони залежать від держави як органа, що забезпечує матеріальний добробут і безпеку;
- регіони є членами культурного співтовариства, що визначається титульною мовою, історією, художніми традиціями і способом життя, і це міжрегіональне співтовариство також захищається і культивується державою за допомогою її культурних інститутів і програм [1, с. 145].

У незалежності від вибору моделі взаємин держава повинна мінімізувати символічну і пра-

вову нерівність різних спільнот, забезпечуючи тим самим розвиток суспільства, в якому спільне життя етносів і носіїв різних політичних поглядів веде до «єднання» людей на основі вільної конкуренції ідентичностей.

Висновки. Отже, регіональна ідентичність напевно буде актуалізована і стане фактором суспільного життя, як тільки відповідний їй ареал піддасться тиску, а його цілісність – загрозу. Тоді, цілком очевидно, латентне існування регіональної ідентичності може швидко змінитися активною фазою під дією історичних або глобалізаційних обставин, які може застати зненацька не тільки наших політиків, а й учених.

Розглянувши структуру регіональної ідентичності, можна зазначити, що позитивний / негативний вектор когнітивного, ціннісного, емоційного компонентів у структурі регіональної ідентичності природним чином проявляється у її діяльній складовій частині, тобто в певних моделях поведінки членів регіонального співтовариства у відношенні до свого регіону. Можна стверджувати, що перша з моделей, безсумнівно, буде приводити до зростання людського капіталу території і ефективності віддачі від нього, підвищуючи конкурентоспроможність і стійкість розвитку регіону. Друга модель призведе, швидше за все, до стагнації регіону, а третя – до його деградації. У реальності таких моделей поведінки може бути і більше.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зуєва В.О. Регіональна ідентичність як основа процесу політичної інституалізації. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2005. Вип. 22. С. 137–146.
2. Маркин В.В. Региональная идентификация и социальное моделирование российских регионов: проблема социологической интерпретации. *Региональная социология в России : сб. материалов социол. исслед.* / отв. ред. В.В. Маркин ; Ин-т социологии РАН. Москва : Экслибрис-Пресс, 2007. С. 8–12.
3. Рик Ш. Феномен идентичности. *Образование и социальное развитие региона*. 1996. № 3-4. С. 209–215.
4. Frankenberg P., Schulbauer J. Raumbezogene Identität in der Geographie. Mannheim, 1994. 137 p.
5. Hechter M., Levi M. Ethno-Regional Movements in the West. Oxford, N.Y., 1994. 264 p.
6. Manzo L. Beyond house and haven: toward a revisioning of emotional relationships with places. *Journal of Environmental Psychology*. 2003. № 23. P. 47–61.
7. Osborne B. S. Landscapes, Memory, Monuments and Commemoration: Putting Identity in Its Place. URL : http://clio.110mb.com/Osborne_Landscape.pdf (дата звернення: 29.07.2019).
8. Paasi A., Zimmerbauer K. Theory and practice of the region: a contextual analysis of the transformation of Finnish regions. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*. 71-72. 2011. P. 163–178.
9. Raagmaa G. Regional identity and Social Capital in Regional Economic Development and Planning. *European Planning Studies*. 2002. Vol. 10. № 1. P. 3–12.

REFERENCES:

1. Zuieva V. O. Rehionalna identychnist yak osnova protsesu politychnoi instytualizatsii. Humanitarnyi visnyk ZDIA. 2005. Vyp.22. S. 137 – 146.
2. Markyn V. V. Rehyonalnaia ydentyfikatsiia y sotsyalnoe modelyrovanye rossyiskykh rehyonov: problema sotsyolohycheskoi ynterpretatsyy. Rehyonalnaia sotsyolohyia v Rossyy: sb. materyalov sotsyol. yssled. / otv. red. V.V. Markyn; Yn-t sotsyolohyy RAN. M.: Ėkslybrys-Press, 2007. S. 8-12.
3. Ryk Sh. Fenomen ydentychnosti. Obrazovanye y sotsyalnoe razvytye rehyona. 1996. № 3-4. S. 209–215.
4. Frankenberg P., Schulbauer J. Raumbezogene Identitaet in der Geographie. Mannheim, 1994. – 137 r.
5. Hechter M., Levi M. Ethno-Regional Movements in the West. Oxford, N.Y., 1994. – 264 r.
6. Manzo L. Beyond house and haven: toward a revisioning of emotional relationships with places. Journal of Environmental Psychology. 2003. № 23. P. 47 – 61.
7. Osborne B. S. Landscapes, Memory, Monuments and Commemoration: Putting Identity in Its Place: http://clio.110mb.com/Osborne_Landscape.pdf Data zvernennia: 29.07.2019
8. Paasi A., Zimmerbauer K. Theory and practice of the region: a contextual analysis of the transformation of Finnish regions. Treballs de la Societat Catalana de Geografia. 71-72. 2011. P. 163 – 178.
9. Raagmaa G. Regional identity and Social Capital in Regional Economic Development and Planning. European Planning Studies. 2002. Vol. 10. № 1. R. 3 – 12.

Regional identity: content, types and features of formation

Andrushchenko Tetiana Viktorivna

Doctor of Political Science, Professor,
Head of the Department of Political
Psychology and Social Law Technologies
of National Pedagogical Dragomanov
University
Pyrohova str., 9, Kiev, Ukraine

The content of the phenomenon “regional identity” is investigated in the article. Regional identity is defined as a special form of collective identity and its peculiarities and structural components are investigated. Regional identity emerges as a dynamic structure that manifests itself in the process of forming everyday practices. The dynamism of regional identity is caused, inter alia, by objective conditions.

Focusing on the problem of correlation of different levels of territorial identity – macro-regional, national, ethnic, regional and local – is one of the most complex scientific problems. It is stated that in the regional identity aspects of the actual space and internal energy, the “power” of identity are combined.

The following structural components of regional identity are distinguished: cognitive (citizens should be informed about the existence of their region and its geographical boundaries); affirmative (acts as a form of cognitive element interpretation and includes a set of emotions about one’s region); instrumental (when used as a base for social and political mobilization of the population and collective activity).

It is noted that in different types of regions the mechanism of regional identity formation has a number of characteristic features. This is especially true of the border areas: being the outskirts of the country, they become the center of a region dictated by certain rules.

Attention is paid to the relations between the regions and the state, and it is stated that the independence of the choice of the model of relations between the states should minimize the symbolic and legal inequality of different communities, thus ensuring the development of a society in which the common life of ethnic and political bearers leads to “uniting” people on the basis of free identity competition.

Key words: region, national identity, regional identity, regionalism, political process.